

SÜREYYA BERFE'NİN ŞİİRLERİNDE SAVAŞ VE MİLİTARİZM

Macit BALIK*

Özet

Süreyya Berfe (d. 1943), modern Türk şiirinin 1960'tan sonraki tüm aşamalarına hem tanıklık eden hem de bu aşamaları yaşayan şairlerden biridir. Şiir serüveninin ilk döneminde soyut ve imgeci şiir anlayışını benimseyen şair, 1960'lı yılların sonunda toplumcu gerçekçi bir çizgi yakalar. Dünyada ve Türkiye'de gerçekleşen toplumsal ve siyasal olaylar onun şiirlerinde yansımalarını bulur. Savaş da, kimi zaman ideolojik çerçeve içinde şiire dâhil olurken ağırlıklı olarak insani ve vicdani yönleriyle Berfe'nin şiir evrenine girer. Savaş ve etkileri politik malzeme olmanın ötesinde ölüm, açlık, yoksulluk, yıkım ve kaybolan masumiyetle bir araya getirilir. Kıbrıs Savaşı'ndan Kore Savaşı'na, Şili'den Portekiz'e devrimci savaşlar, yarattığı trajik etkilerle birlikte Süreyya Berfe'nin şiirlerinde karşılık bulur. Bu çalışmada Süreyya Berfe'nin şiirlerinde savaş ve militarist anlayışın toplumsal/bireysel boyutlarıyla ele alınma biçimi değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Süreyya Berfe, şiir, militarizm, savaş.

WAR AND MILITARISM IN POEMS SÜREYYA BERFE

Abstract

Süreyya Berfe (b. 1943) is one of the poets who both witnessed and alsolived all the phases of the development of modern Turkish poetry after the year 1960. The poet, who adopted an abstract and imagist approach during the first years of his poetry adventure, shifted to a socialist and realist style towards the end of the 1960s. Social and political events that took place in the World and in Turkey always had reflections in his poems. War as a subject also made its way into the poetic universe of Berfe, sometimes within an ideological framework, but mostly through its humanistic and conscientious aspects. Therefore, war and its effects do not appear in Berfe's poems within a political stand point, but with a manifestation of death, starvation, poverty, devastation and the disappearance of innocence. Wars at Cyprus and Korea, and the global revolutionary wars from ChiletoPortugal all found a place in Süreyya Berfe's poems with the tragic effects they had. In this study, the way in which war and militarist mentality were evaluated through their social / individual aspects in Süreyya Berfe's poems will tried to be interpreted.

Keywords: Süreyya Berfe, poem, militarism, war.

* Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Giriş

Erich Fromm *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri* adlı eserinde “savaş tarihi, kurbanları erkekler, kadınlar ve çocuklar olan, acımasız ve ayırım gözetmeyen bir öldürme ve işkence tutanağıdır” sözleriyle savaşı anlatır. Toplumun ortak refleksler geliştirdiği, maşerî vicdanın harekete geçtiği süreçlerden en önemlisi olan savaş dönemleri “tarih ve edebiyatın yolunun kesiştiği önemli alanlardan biridir. Savaşın yarattığı kriz ortamı bireylerin de toplumların da ritüellerini, reflekslerini, dengelerini, bütün yaşamını değiştirir” (Öner 2014: 356). Savaşı anlatırken tarih ve edebiyatın ayrıldıkları nokta ise tarihin savaşlarla ilgili belgesel ve objektif veriler sunma gayesi taşırken edebiyatın yaşananları muhayyileden alınan güçle yeniden kurgulamasıdır. Savaşın nesnel verileri, tarihi, sebep ve sonuçları, bilançosu vb. sayısal veriler tarihin alanına girerken bu vakıanın insanların iç dünyasında bıraktığı tesirler, acılar, kayıplar, hisler ise edebi eserlerin kendine özgü yapısından öğrenilebilir.

İnsanlık tarihinin en önemli meselelerinden biri olan savaş, toplumsal meseleler karşısında ortalamanın üzerinde bir hassasiyet ve duyurgaya sahip sanatçıların eserlerinde kaçınılmaz olarak karşılık bulur. Sosyal bir olgu olarak savaşın getirdiği siyasal, ekonomik ve trajik neticelerin sanatçı muhayyilesine yaptığı tesir, yüzyıllar boyunca gerek sözlü gerekse yazılı edebiyat ürünlerinde izi sürülen temalardan biri olagelmiştir. Bu bakımdan edebi eserler, insanlığı ilgilendiren bu travmatik meselenin çok yönlü ve çok boyutlu bir şekilde kaçınılmaz uğraklarından biridir. Edebiyat, gerçekliği ele alışıyla sosyolojik veya tarihsel perspektiflerin bıraktığı boşlukları fark etme ve bunlara tamamlayıcı yorumlar getirme konusunda da işlevseldir. “Edebi eserler, ‘savaş ve edebiyat’ bağlamında bize insanlık tarihinin salt vaka dökümünü yapmaz; olup bitenleri çok yönlü kavramamızı sağlayacak bir kurgu içinde vererek duygu ve düşünce dünyamızı bunlara ilişkin bir ‘anlam’ sorgulamasına da yöneltir. Böylece geçmişi bugünde anlamaya çalışırken geleceği bu anlama içinde kurgulayıp ‘okur’ niteliğimizle ‘daha insani olan’ı belirginleştiren bir anlam evreninin paydaşları olarak ‘savaşızsız dünyanın mümkün’ olduğunu imgelemimizde gerçeklememiz de olağanlaşır” (Kul 2014: 274).

Türk edebiyatında savaş dönemlerinin tarihi bir kurgu konusu olarak ele alınışının mazisi çok eski değildir. Savaş dönemleri, Türk edebiyatında

çoğunlukla o dönemi yaşayan yazarlarca kurgulanmıştır. Refik Halid Karay, Ahmet Hamdi Tanpınar, Oktay Akbal, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide Edip Adivar gibi pek çok yazar, savaşı tarihi bir mesele olarak değil, yaşadıkları dönemin kriz anları biçiminde algılayıp kurgulamışlardır (Öner 2014: 356). Aynı tarihsel ve sosyal kırılma anları elbette ki Türk şairlerini de etki altında bırakmış, Divan şairlerinden Millî Edebiyat Dönemi şairlerine, Yahya Kemal'den Nâzım Hikmet'e kadar farklı dönem ve kişilerin dizelerinde yer bulmuştur. Öte yandan insanlığın müşterek sorunlarından biri olan savaş; yarattığı yıkım ve ortaya çıkardığı trajedi, bir içerik unsuru olarak değil, aynı zamanda şairin söyleyiş ve üslubunu da belirleyen bir sosyal olgu olarak şiire yansır.

Elli yılı aşkın bir süredir şiir yazan, şiirleri on sekiz dile çevrilmiş, belli bir takipçi ve okur kitlesine sahip olan Süreyya Berfe de şiir serüveninin 1960'ların sonlarına rastlayan döneminde savaşı, militarist anlayışı ve devrimi sosyal gerçekçi perspektiften şiire yansıtmıştır. Çalışmanın esasını teşkil eden savaş ve Berfe şiirindeki karşılıklarından önce, Türk şiirinde – bir dönem Berfe'nin de aralarında yer aldığı- toplumcu gerçekçi döneme değinmek gerekir. Zira bu yıllar, Berfe'nin toplumcu şiire yöneldiği, ideolojik, politik, toplumcu, epik, halkçı ve devrimci söylemleri şiirin kurucu ögesi olarak işlevsel kıldığı dönemdir. Bu nedenle Türk edebiyatında toplumcu gerçekçi şiir ve Berfe'nin bu anlayış içindeki konumunu tespit etmek yerinde olacaktır.

Toplumcu Gerçekçi Şiir Serüveninde Süreyya Berfe

Toplumcu şiir üzerinden kategorize edilen kavram aslında ikirciklidir. Modern Türk şiirinde iki tür toplumculuktan söz edilebilir. Bu, tarihsel olgulara ve şiirsel dilin gelişimine bağlı olarak ayrıışan bir toplumculuktur. Yani 40 kuşağı toplumculuğuyla, 60'ların ortasında kırılma yaratan ve İkinci Yeni etkisine açık olan (bu etkiyi en başlarda kendileri reddetse de) toplumcu şiir birbirlerinden farklıdır. Mesela, Kavel'de direnişi yazan bir şair olarak Hasan Hüseyin Korkmazgil veya 40 kuşağının başka bir şairi olan Enver Gökçe gibi “eski” toplumcu şairlerle, 60'larda ortaya çıkan şairler dil bağlamında aynı paydada buluşmazlar. Nâzım Hikmet şiirinin epopesini besleyen *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nda, şairin mahpushane dönemi şiirlerinde ortaya çıkan halk ve tasavvuf şiiri geleneğinden malzeme ve ritm bağlamında yararlanmak, sonraki kuşakların toplumcu şairlerini

poetik açıdan belirlemiştir. Ömer Faruk Toprak, Enver Gökçe gibi şairler; bir tür halkçılaşıma nosyonunu halk edebiyatının biçimlerinde aramışlardır. Sözelimi bu etkilenme durumu Attilâ İlhan'ın *Duvar*'daki şiirlerinde de belirgindir. Ancak bu dönemi sonlandıran da Attilâ İlhan'ın kendisi olacak, imaj yüklü, abartılı benzetmelerle örülü diliyle toplumcu şiire yönelecektir.

Toplumcu şiir, ilk defa Nâzım Hikmet'ten sonra kentli bir mizaçla, Attilâ İlhan şiiri üzerinden tanışır. Burada toplumcu şiirin Nâzım Hikmet etkisi ve sonradan gündelik dilin popülerleşmesi olarak yaygınlık kazanacak Garip şiiriyle birlikte düşünülmelidir. Rifat Ilgaz şiiri buna bir örnektir. Yani gündelik dilin şiire getirdiği kazanımlar, önce Nâzım Hikmet'in hemen 30'ların başında ardı ardına yayımlanan şiir kitaplarıyla yaptığı hamlelerle gerçekleşirken, ardından 40'larda Garip anlayışıyla beraber gündelik dilin şiire getirdiği soluğun etkileri sürecektir. Bu nedenle sadece Nâzım Hikmet ile değil, Garip şiirinin de bu "toplumcu" kuşakları beslediği gerçeğiyle karşılaşılır. Nâzım Hikmet şiirinin çeşitli dönemlerinden farklı farklı etkilenimler mevcuttur. Mesela, Nâzım Hikmet şiirinin ilk dönemi olan, deneysel-gerçekçi şiirlerinden Mümtaz Zeki Taşkın, Nail V., Ercümen Behzad Lav gibi şairler daha yoğun etkilenirlerken; Nâzım Hikmet'in ikinci dönemi diye adlandırabileceğimiz, mahpushane dönemi şiirleri, şairin geleneksel şiirden bir nevi dekoratif olarak yararlanması, özellikle Ömer Faruk Toprak, A. Kadir, Enver Gökçe gibi şairlerde daha geniş bir etki alanı bulmuştur. Ama yukarıda da vurgulandığı üzere, Rifat Ilgaz gibi Nâzım Hikmet şiirinin yanı sıra Garip şiirinden de etkilenen şairler yok değildir. Ancak vurgulamak gerekir ki toplumcu şiirin asıl kodlarını belirleyen ana etmen, Nâzım Hikmet'in ikinci döneminde yazdığı bir tür Anadolu epopesidir. Bu dönem, İkinci Yeni kendisini kalıcılaştırana değin toplumcu şiir üzerindeki etkisini devam ettirir. İkinci Yeni şiiriyle, toplumcu şiir başka bir evreye geçer. Modern imgecilikle hemhal olmaya başlayan toplumcu şiir, ikinci dönemine adım atmaya başlamıştır (Özkarcı 2015: 249). 1960 sonrası şiire başlayan kuşağın da oluşan bu atmosferden azade kalması mümkün olmayacaktır.

1960'lı yılların politik ve sosyal atmosferinin bir sonucu olarak toplumcu-halkçı söylem, dönemin genç şairlerinden İsmet Özel, Atıl Behramoğlu, Özkan Mert, Egemen Berköz, Refik Durbaş gibi Süreyya Berfe'nin de şiirlerinin ana eksenini oluşturur. Kendi kuşağının önemli şairleri arasında sayılan Berfe, kuşağın diğer genç şairleri gibi, şiirini,

poetikasını inşa ederken yetiştiği toplumsal şartlar ve ideolojik eğilimlerden bağımsız değildir. Bu bağlamda Süreyya Berfe, 1960'lı yılların sonunda, ilk şiirlerde İkinci Yeni ile olumlu veya olumsuz bir etkileşim şeklinde görülen imgesel, soyutlamacı ve simgesel şiirden ideolojik argümanlara yaslanan halkçı/toplumcu şiire yönelir. İlk kitaplarında da söz konusu anlayışın hâkim olduğu şiirlerle okur karşısına çıkar.

1969 yılı Süreyya Berfe için hem ilk şiir kitabı *Gün Ola*'nın yayımlanması hem de toplumcu gerçekçi şiir anlayışının İkinci Yeni'ye karşı duruşu anlamına gelen ve *Ant* dergisinin açtığı soruşturmadaki duruşu açısından oldukça önemlidir. İlk şiirlerinde göze çarpan birtakım göstergelerin yerini sosyalist-toplumcu gerçekçi anlayışın alması "Kasaba" şiiriyle ilk sinyallerini verse de bütünlüklü olarak ilk kitabı ve katıldığı açikoturumda belirginleşir. Kitaplarda yer almayan şiirlerinin kendini ilk bakışta ele vermeyen benzetmeleri, kapalı imgelerinin yanında yalnızlık ve hüznün temasının, kentte yalnız dolaşan bireyin serzenişleri yerini, "halkçı", "köycü" bir anlayışa bırakır. Berfe, ilk kitabının yayımlanmasının estirdiği rüzgârı da arkasına alarak İsmet Özel, Ataul Behramoğlu, Özkan Mert vs. gibi şairlerle birlikte toplumcu şiirin 1940'tan sonraki ikinci dalgasının içinde yer alır. Berfe'nin şiir anlayışında önemli bir kayma/sapma veya kırılma denebilecek bu süreci mercek altına almak, şairin poetikasının yaslandığı fikir ve dinamikleri doğru algılamak için önemlidir.

Berfe 1960'lı yılların sonuna doğru ilk çıkışını Memet Fuat'ın "Toplumcu Eylem Şiiri" olarak adlandırdığı bir dönemde gerçekleştirir. Süreyya Berfe, Ataul Behramoğlu, İsmet Özel ve Özkan Mert, *Ant* dergisinin 2-9-16 Aralık 1969 tarihli 153.-154.-155. Sayılarında, "Devrimci Genç Şâirler Savaş Açıyor" başlığı altında, özellikle İkinci Yeni şiir anlayışına karşı görüşlerini dile getirirler. Derginin açtığı soruşturmada yer alan Berfe görüşlerini şu sözlerle dile getirir:

Bugün şiir yazan eski kuşak şairlerinin çoğu Anadolu insanını tanımaz. Halkın değerlerinden, onun devrimci mücadelesinden kopmuşlardır. Masalarının başına geçer şiirlerini yazarlar. Halk diye bir kaygıları yoktur. İçlerinde, eline Anadolu'ya gitmek fırsatı geçtiği halde gitmeyenler var. İstanbul'da kalmayı tercih ediyorlar. Bütün bu anlayışlara karşı mücadele edeceğiz. Halkın yaratıcı kaynaklarından uzaklaşmış bir şiir, yabancılaşmış bir şiirdir. (Arolat 1969: 16)

Ant dergisinin yukarıda belirtilen sayılarında öne çıkan düşünce, ‘Türkiye’de son yıllarda kavganın içinden gelen, yaşadığı olaylarla soluklanan genç sanatçılar güçlü sesleriyle sesini duyurmaktadırlar’ cümlesiyle ifade edilir. Bu şekilde sunulan çıkışın ardından ise adı geçen şairler *Halkın Dostları* dergisi etrafında bir araya gelerek halkçı, köycü, Anadolu şiiir anlayışı ile İkinci Yeni’ye karşı duruşlarını derinleştirme yoluna girerler. Ancak bu dergide Süreyya Berfe yer almayacaktır. Berfe’nin “ben zaten orada çok kısa süre buldum” (Kurtuluş 1987: 24) şeklindeki sözleri *Ant* dergisinde öne sürdüğü düşüncelerinden bir süre sonra vazgeçtiği anlamına gelir. Nitekim 1980’den itibaren Süreyya Berfe farklı bir şiiir anlayışı ile yazmaya başlamış ve 1983’te de yapılan bir söyleşide İkinci Yeni ile ilgili görüşlerinde haksızlık yaptıklarını ifade etmiştir. Selim Temo, Berfe’nin bu savunmasını ve çizgi değişikliğini bir umut kırıklığına bağlamaz ve görüşünü de *Halkın Dostları* dergisinin 15. sayısında Berfe imzasıyla yayımlanan “Anadolu ve Bizans” başlıklı yazıyı “en sekter” yazılardan biri olarak görmesiyle temellendirir (Temo 2007). Oysa Berfe’nin sonraki yıllarda özgün çizgisini bulması, şiiirlerini ideolojik bağlanmalardan kurtarması, söyleşilerinde *Ant* dergisindeki çıkışının yanlış olduğunu kabul ve itiraf etmesi Temo’nun düşüncelerine katılmanın mümkün olmayacağı sonucunu doğurmaktadır. Zira Süreyya Berfe, bu ‘çıkış’ın içinde sadece aynı yıl yayımladığı *Gün Ola*’nın şiiiri olarak durmaktadır. “Kendi kuşağından olan ve derginin soruşturmasında bir araya geldiği şiiirlerle arasındaki kişilik farklılığı bu açıkturumla kendini iyiden iyiye hissettirir. *Halkın Dostları*’nın gerici sanat anlayışı olarak nitelediği İkinci Yeni’nin hakkını teslim etmekten yanadır. Bu tutumuyla, İkinci Yeni şiiirlerini karşısına almaz” (Fedai 2005: 79).

Berfe’nin *Ant* dergisi soruşturması etrafında bir araya gelen genç şiiirler arasında bulunduğu sıralarda *Gün Ola* yayımlanmıştır. Toplumcu gerçekçi anlayışla yazdığı ilk kitabı ve 1971’de yayımlanan *Savrulan*, Berfe’nin poetikasında politik duruşun izlerini yansıtan, sosyalist toplumcu gerçekçi dönemi oluşturur. Şiiir ilk kitabında toplumcu şiiirin halkçılığa eğilimini belirgin bir şekilde gösterir ve bu tutumunu ikinci kitabında da sürdürür. Daha çok Anadolu, halkçı ve toplumcu bir poetik anlayışın benimsendiği bu yıllarda Memet Fuat, yayımlanan ilk kitaplarına ilişkin saptamasında şiiirin toplumcu poetikasına dikkat çeker: “İkinci Yeni havasında başlayıp şiiirin iç sorunlarını özümledikten sonra toplumsalcılığa

yönelenlerin özelliklerini taşıyan bir şair oldu. Şiiri içerikte ararken, göze batmamasına özen gösterdiği titiz bir işçiliğin kaygılarını taşıdı” (Aktaran: Kayıran 2012: 10). Bu yıllarda Berfe'nin şiirinde iki ana eğilim olan kentten kaçış ve Anadolu'ya yönelik toplumcu şiir anlayışının temel belirleyenleri olarak göze çarpar. Özellikle *Gün Ola*'nın ana eksenini oluşturan Anadolu kırsalına ait detayların kent kökenli bir şair tarafından şiire taşınmasını kitabın yayımlanmasından otuz yıl sonra yapılan bir söyleşide kente duyduğu tepkiyi aynen koruduğunu dile getirdiği cümlelerden anlaşılmaktadır: “Kenti ve kentliyi çocukluğumdan beri sevmedim. Ama bu kır âşığıyım demek değil. Doğayı ve ona yakın insanları daha çok seviyorum [...] Doğa aracılığıyla anlamaya çalışıyorum her şeyi” (Aktaran: Başat 2012: 17).

Süreyya Berfe'nin şiirlerinde devrimci romantizm sorununa odaklanan Yaşar Güneş'in tespitleri bu noktada toparlayıcıdır: “*Gün Ola* ve *Savrulan* (...) devrimci romantizmin karakteristik özelliklerini yansıtır. [...] kendi kuşağının şairlerinin şiiri dikkate alındığında, ayırt edici yönlerinden biri, kırsal Türkiye'nin sorunlarını ve yaşama evreninin merkez edinilerek devrimci romantizme bağlı olan bir sözceleme öznesinin duygu-düşünce yüklerinin izikleştirilmesidir. [...] Büyük şehir tecrübesi adeta *Gün Ola* ve *Savrulan*'da iradi bir şekilde buharlaştırılmış gibidir” (Güneş 2015: 267).

Gün Ola'nın yayımlandığı yıllarda Türkiye'deki ideolojik hareketliliğin Berfe'nin ilk kitabındaki popülist içeriğe etkisi kaçınılmazdır. Özellikle sol-sosyalist dünya görüşüne sahip grupların gerçekleştirdiği birtakım etkinlikler, şairin muhayyilesinin şekillenmesinde ve şiirin belli ideolojik kaygılar çerçevesinde yazılmasında etkili olmuş, Berfe kısa bir süre de olsa bu eğilimin rüzgârına kapılmıştır. Ali Özgür Özkarcı, Berfe'nin ilk kitabında halkçılığa eğilimine, onun dilinden konuşabileceğine inandığı bir formla, türkü/ağıt formuna yakın biçimde seslenerek görmek istediğini ifade eder. Onun bu dili bir direnme aracı olarak kullandığını söylerken vurgulamak istediği nokta şairin içine düşmüş olduğu popülizmdir. Bu çıkarımı da dünyadan ve Türkiye'nin sosyo-politik şartlarından hareketle yapar:

Kitabın çıktığı yıllar, Hakkari'ye Batı'dan gelen öğrencilerin, Dev-Genç köprüsünü yaptığı yıllardır. Devrimcilerin o dönemde muhtar çakmağı kullanarak balıkçı yaka kazak giymeleri, aynı dönemdeki devrimci bir durumun, yani halkçılığa eğiliminin bir parçasıydı. Bu

yüzden bu şiirlerin popülist (yani halkçılaşıma eğilimi) barındırdığını bilmek gerekir. 19. yüzyılda Rusya'da popülistlerin, köylülere, halka yaklaşabilmek, onların yaşamlarına özenabilmek adına “çileci” birtakım yollar seçtiklerini biliyoruz. Popülistler bu minvalde köylere gitmişler, onlar gibi tarak ve diş fırçası kullanmamışlardır. Bir anlamda “Türküler” şiiri de şairin kendisiyle Doğu'daki insanın günlük yaşamından süzülen duygularıyla bir eş benzetim kuruyor. 1969 aynı zamanda DDKO'nun (Devrimci Doğu Kültür Ocakları) kurulduğu ve faaliyetlerinin yoğunlaştığı yıllar. Behice Boran'ın 1967'de başlayan ünlü Doğu mitinglerinin gerçekleştiği zaman aralığından söz ediyoruz. (Özkarıcı 2015: 250-251)

Berfe'nin *Gün Ola*'sı yukarıdaki açıklamalar bağlamında değerlendirildiğinde bir tür tepkisellik içermektedir. Şair, toprağı ve doğayı ortak (komünal) paylaşım olarak gördüğü için oldukça doğacı şiirler yazar. Daha doğrusu bir “direnış” epopesini, doğanın direnişı üzerinden diriltmeye çalışır. Bu yeniden diriltmenin itekleyici gücü, Berfe'nin çok fazla etkilenmediğini ifade etse de Nâzım Hikmet'in destansı söylemlerinin uzantısı olarak değerlendirmek mümkündür. Zira ele alınan dönem içinde Berfe'nin yayımladığı şiirler böylesi bir değerlendirmeyi hak edecek düzeyde malzeme içermektedir. Böylece aslında Süreyya Berfe, iki kitabında da toplumcu şiirin tarihsel formlarından ve Türk edebiyatının 1940'lı yıllarından tevarüs eden hafızasından istifade ederek doğacı bir şiir evreni oluşturur. Genel anlamda ülke sorunlarının temel izlek olarak hâkim olduğu *Gün Ola* ve *Savrulan*'da şairin “devrimci” bir refleksle “haksızlığa, yoksulluğa, baskıya, işkenceye karşı olduğunu gözleriz. [...] Şair, yoksullardan, ezilenlerden yana tavrını kalın çizgilerle ortaya koyar. [...] Şair kendi hayatından, öz deneyimlerinden değil de gözlemlerinden, ideolojik tavır olarak tasavvurlarından yola çıkar” (Cengiz 2015: 220). 1960'lı yılların politik ve düşünsel atmosferi içerisinde Süreyya Berfe'nin popülizm hatasına düşmek pahasına ortaya koyduğu toplumcu, halkçı tavır gerek *Gün Ola* ve *Savrulan*, gerekse *Ant* dergisi etrafında bir araya geldiği şairlerle yaptığı çıkışta yansımalarını bulur.

Savaş ve Militarizm

Türk şiirinin 1960'ların sonunda ortaya çıkan toplumcu gerçekçi evresi içinde sadece Türkiye'de değil, dünyanın herhangi bir coğrafyasında

meydana gelen savaş, ihtilal, devrim veya militarist uygulamalar o kuşağın birçok şairi gibi Süreyya Berfe'nin de şiire taşıdığı meseleler olmuştur. Bu tarihsel, siyasal ve sosyolojik mevzular kimi zaman politik bir söylem geliştirme aracı olarak şiirsel metne dönüştürülen destansı mücadeleler, kimi zaman da ölüm, yıkım, yoksulluk ve moral çöküntü şeklinde metne dökülürler. Berfe'de ise savaş, hem meydana geldiği sırada hem de sonrasında ortaya çıkan trajedi üzerinden şiirlerin içeriğini oluşturur. Berfe, ideolojik söylem geliştirme aygıtı olarak bazı şiirlerinde Şili, İspanya, Portekiz veya Güney Amerika'daki devrim ve mücadeleleri şiirin ana teması haline dönüştürür. Fakat savaş ve ölüm, yıkım, kıyım gibi insanlığın ortak sorunları, Berfe'nin şiirlerinde anne-çocuk imgesi ya da sadece savaşın en ziyade mağduru olan çocuk ve çaresizlik şeklinde belirgin kılınır.

Süreyya Berfe'nin şiirlerinde kimi toplumcu gerçekçiliğin ürünü olarak değerlendirilmesi gereken ordu, asker, savaş ve militarizm gibi fenomenler ilk olarak kitaplarına almadığı şiirleri arasında yer alan "Dünyayı Seviyorum 1" ile *Hayat ile Şiir*'in birçok metninde karşılaşılan temalar arasındadır. "Dünyayı Seviyorum 1"de şiirin öznesi bir yandan günlük yaşamın sıradan detaylarından söz ederken bir yandan da açık olan radyo haberlerinden bilincine yansıyanları aynı bağlamda aktarır. Savaşın hüküm sürdüğü dünyaya ilişkin radyo haberlerinin verildiği kısımda Amerika'nın eski dış işleri bakanlarından olan Henry Kissinger'in açıklamalarına yer verilir. Berfe hangi savaştan söz edildiğine dair ifadelerle yer vermez fakat Kissinger'in sözlerine yapılan atıf, söz konusu savaşın 1963-1973 yılları arasında hüküm süren Vietnam Savaşı olması kuvvetle muhtemeldir. Zira, Kissinger'in radyo haberlerinden aktarılan sözleri arasında "Uzakdoğu'dan dönen..." veya "Silahsızlanma her iki blok için..." (Berfe 2009: 47) gibi sözler, savaşın iki tarafını teşkil eden ülkelerin oluşturduğu bloğu akla getirir. Vietnam'da Doğu Bloku ülkelerinden Kuzey Vietnam, Çin Halk Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği'nin karşısında Güney Vietnam ve en önemli müttefik olarak Amerika'nın oluşturduğu bir blok arasında savaş hüküm sürmüştür. Kissinger aynı zamanda Vietnam sorununun çözülmesindeki katkılarından dolayı 1974 Nobel Barış Ödülü'ne layık görülen isimdir. Berfe, bu tarihsel gerçeklik karşısında "devrimci" refleksler geliştirerek yaratılan trajediyi anne-çocuk imgesini öne çıkararak aktarır. Şiirin anlatım olanakları arasında çocuk ile anne veya çocuk ile şiirin öznesi arasındaki diyaloglara yer verilmesi psikolojik etkiyi arttırıcı bir işlev icra eder.

Annesinden su isteyen bir çocuğun yerine farklı bir sesin devreye girmesi, savaşta annesiz veya babasız kalmış çocukların trajedisini etkileyici bir şekilde vurgular:

--Susadım. Su ver bana anneciğim.

--Peki oğlum getireyim

--İstemem, annem versin.

--Annen şimdi gelir.

--Nereye gitti? (Berfe 2009: 48)

Bu diyalogun ardından Berfe'nin çizdiği tablo savaşın ortaya çıkardığı yıkımı, korkuyu, karmaşayı, endişeyi, kaotik yapıyı, kan ve ölüm gibi sonuçları ortaya koyarken yine bir çocuğun arzularını, sevincini ve yaşamını anımsatan göstergeleri barındırmasıyla dikkati çeker. "Dumanlar sızıyor yıkıntılardan / Boşalmış şehir, yanık insan kokusu / Bomba şeker, bomba defter, bomba çukulata / Sesler ses değil, çığlıklar annelerin / Kurum öbekleri, kara kan, yangı / Bomba şeker, bomba defter, bomba çukulata" (Berfe 2009: 46) dizelerinde savaşın yıkımına maruz kalan kent ve insanın dramı resmedilir. Berfe, birimlerin sonunda aynı dizeyi tekrar ederek savaşlardan olumsuz etkilenen en önemli unsurun çocuklar olduğunu hatırlatan insani, vicdani bir tavrı şiire taşır. Öte yandan ebeveynini kaybeden çocukların geleceğinin de yok ediliyor olması öznenin dikkatlerinin önemli bir yönü olarak öne çıkar.

Babalar dönmüyor, uçakları gözlüyor külleri

Kömürleşmiş el, boş kovan, dağılmış gövde

Bomba sabah, bomba gün, bomba gece

Bugün geçti düşman siperlerin üstünden

Bugün geçti ateşler siperlerden içeri

Bugün öldü baban hazırlan geleceğe

Bomba gece, bomba sabah, bomba gün (Berfe 2009: 47)

Berfe, şiirde çizdiği savaş tablosunun ve neticelerinin ulaştığı trajik boyutu ortaya koymak için sıklıkla çocuk imgesini öne çıkarır. Savaşın taraflarını oluşturan devletlere karşı başkaldırı ve isyanı da yedeğine alan bir serzenişin şiirin sonunda çocuk gözüyle ortaya koyulması, militarizmin ve savaşın insanlığa yaptığı etkiyi vurgulaması açısından önem arz

etmektedir. Şiirin sonunda savaşın nesnesi olan çocuk, sözün öznesi olarak konumlandırılır. Berfe, çocuk bakışından şiiri şöyle sonlandırır:

Adı büyük devletler, adı büyük herifler

Hiçbirinizi tanımıyorum

Yaşım küçük belki

Ama sorularım var

Babamı bekliyorum. (Berfe 2009: 48)

Süreyya Berfe, savaş, asker, militarizm gibi olguları *Hayat ile Şiir*'in özellikle "Bazı Yaralılara", "Arada Bir" ve "Kıbrıs" şiirlerinin merkezine alır. "Bazı Yaralılara" şiirinde savaşın geride yarım bıraktığı hayatlara odaklanırken dozu yüksek bir trajedinin doğrudan mısralara yansımaları dikkat çekicidir. Yukarıdaki örnekte ölüm ve ardında bıraktığı yaşamın çocuk dünyasındaki karşılıklarına yönelen Berfe, "Bazı Yaralılara" şiirinde bedensel yetilerini savaş yüzünden yitirmiş insanları mercek altına alarak savaşın farklı bir yönüne dikkat çeker. "Nereye bakıyorsun? / İşte yaralı insanların fotoğrafları... / İşte yangından çıkarılan çocuk cesetleri.../ Bu, savaşmış bir atının sakat kalan ayağı / Bu kesik kol, önemsiz bir iş kazası" dizeleriyle başlayan şiirin sonunda umuda yönelen özne, ağaç ve keklik imgelerini kullanır. Şiirinden başından itibaren ortaya çıkarılan ve vurgulanan savaşın oluşturduğu karamsar ve ümitsiz söylem, şiirin sonunda tersine çevrilir. Şair, savaşın sebep olduğu kayıplardan ve yıkımlardan dolayı umudunu kaybetmeyen bir şiir öznesinin tabiat unsurlarına yüklediği anlam ve beklentilerle iyimserliğini korur:

Ama sen

yine de verirsin çiçeğini yaralı ağaç.

Uçarsın yaralı keklik.

Kan diner, yol açılır

gün döner, gece kısılır. (Berfe 2009: 130)

"Arada Bir" şiirinde İncirlik üssüne odaklanan dikkatler, anti-amerikancı söylemi de yedeğe alan bir içeriğe sahiptir. Berfe, İncirlik yakınlarında bir köy ve bu köyün çocuklarından söz ederek yine savaş ve ölüm sorunsalına göndermede bulunur. "Savaşlar, kuru tayın. / Zaferler, yırtık kaput. / Bakakalıyor üslere / çatlıyor bulut. / İncirlik yakınlarında bir köy: / Uçakları alkışlayan çocukların köyü." (Berfe 2009: 142). Öznenin

sıkıntı, bunalım ve ümitsizliği; savaşı ve ölümü anımsatan devlet, ordu ve asker gibi bileşenleri olan militarist zihniyetten kaynaklanır.

Süreyya Berfe'nin savaş ve militarizmi bir sorunsal olarak şiire taşıdığı başarılı örneklerden biri *Hayat ile Şiir*'de yer alan "Kıbrıs" şiiridir. Berfe, "dönemin Kıbrıs savaşına karşı eleştirel bir tavır üzerinden şiir yazmış tek şair" (Kayıran 2012: 9) olarak değerlendirilir. Şiirin epigrafında yer alan "4250, Kıbrıs'taki çarpışmalardan sonra Yunan ve Türk resmî makamlarının açıkladıkları ölü sayısıdır" (Berfe 2009: 136) ifadeleri, Berfe'nin savaş, ordu ve militarist anlayışa eleştirel bir üslupla yazmasının arka planındaki tarihî ve siyasî realiteyi ortaya koyar. Berfe, her iki tarafın resmi makamlarınca açıklanan 4250 sayısını sıklıkla tekrar ederken sadece bir sayısal veri ortaya koymak amacıyla değildir. Bütün sayılar, yanına aldığı kelimelerle hem savaşın yıkıcılığını, hem de ardındaki hissi tamamlayan göstergeler olarak anlam kazanır.

*1 darbe 3 emir 10 çıkarma gemisi
4250 asker 4250 kimlik 4250 mezar
5 muharip 50 ton bomba 100 makineli
4250 asker 4250 ölü 4250 tabut
10 jet 100 dalış 1000 isabet
4250 asker 4250 haber 4250 ilan
100 uçaksavar 1000 korugan 1000 cephe
4250 asker 4250 nüfus kâğıdı 4250 baş
1000 tank 10000 cemse 100000 malzeme
4250 asker 4250 tören 4250 dua
4250 insan 4250 komşu 4250 kardeş yok
Diğerleri şimdilik hayatta (Berfe 2009: 136)*

Şiirde 4250 sayısı / kelimesi 18 kere geçer. Şair, savaşan tarafların ölülerinin sayısını çıplak bir şekilde verirken, ona eklediği kelimelerle çağrışım ağını genişletir. Askerlerin ardında kalan mezar, ölü, tabut, tören, dua, haber, ilan, kimlik, nüfus kâğıdı gibi değerler geçerliliğini kaybetmiştir. İnsanlar yakınlarını yitirmişlerdir; insan, kardeş, komşu ve temsil ettiği değerler artık yoktur. Tamamiyle anti-militarist anlayışla yazılan şiirde somut olayların istatistiği dökülünce soyutlaşmasına rağmen, şair soyuttan

hareketle savaşın vahşetini de belirtir. Rakamların hiçbir duygu ifade etmemesine karşın, şair tekrarlarla bunlara da acıyı yükler ve birçok soru sordurarak ölümün soğukluğunu hissettirir. Öte yandan şiirin öne çıkardığı farklı bir yüzüne de değinmek gerekir. “Kıbrıs” şiirindeki militarizm eleştirisi; ideolojik bir karşı tavır ve savaş aleyhtarlığının yanı sıra “resmî açıklamanın” kayıtları üzerinden bir tür “saçma”ya indirgeme yöntemiyle, bu resmî kayıtların, yani savaşın neticesinin, cepheden geriye, sivil hayata doğru nasıl yayıldığını göstererek gerçekleştirilir. “Genellikle görülmeyenin, hesaba katılmayanın gösterilmesiyle saçmaya indirgenen, her savaşın büyük bir dava uğruna yapıldığı ideolojisidir. Bu şiirde saçmaya indirgenen, işte bu “büyük dava” ideolojisidir” (Kayıran 2012: 9). Savaşın bilançosunu sayısal veriler üzerinden değerlendiren militarist anlayışlara yönelik bir ironiyi de barındıran şiirde, resmi kayıtların belirttiği kadar sıradan kayıplar olmadığını, arkasında derin acılar bırakan yaşamların yitirildiğini vurgulamak istenir.

Süreyya Berfe, şiirindeki değişimlerin ipuçlarını barındıran ve sanat anlayışındaki kırılma noktasında yer alan “Mektubunu Aldım” şiirinde militarizmin farklı bir boyutunu, daha çok Türkiye’ye özgü bir yönünü ortaya çıkarır. Askerden köyüne mektup yazan gencin dilinden aktarılan ifadelerde askerî disipline ve bu yapı içindeki birtakım ayrıntılara balkıdığında militarist anlayışın birey üzerindeki etkileri görülebilir. “7 yumruk ve 4 tepik yedim, ağzım burnum kanadı” dizeleri ve “Talimde dalgınlık yaptım ve kıymetli bir sopa yedim / Bu da bana ebedî bir hatıra oldu” (Berfe 2009: 132-133) sözleriyle askerliğin, bireyin kişiliğinin şekillendiği bir yer olarak algılanmasına gönderme yapılır. “Mektubunu Aldım” şiirinin asker öznesinin aktardıkları, kişilik, ahlâk ve vatandaş eğitiminin askerî disiplinle tamamlandığı önemli bir yer olarak askerlik kurumuna kıymet atfeder. Nitekim “şiirde mizaçlarına değinilen kişiler gündelik hayatta her şeyi olağanlaştırırken, askerî disiplini kendi varoluşuna göre olağanlaştıramamakta, tam tersine ona tâbi olmaktadırlar. “Dalgınlık” yüzünden “kıymetli bir sopa yiyen” kişi, buna, “bana ebedi bir hatıra oldu” der ve dokunulmazlaştırarak ‘erdemleştirir’: “Koruyucu bakım harpte zafer için esastır” (Kayıran 2012: 9) ilkesi, askerlik yapan her gencin öz disiplinini sağladığı ve olgunlaştığının göstergelerinden biri olarak “Mektubunu Aldım” şiirinin temel izleği haline getirilir.

Sonuç

1960'lı yılların başından bugüne kadar Türk şiirinin ilerlediği yolları, geçirdiği değişimleri bilen, kimi zaman bu değişimlerin içerisinde kısa süreliğine yer alsa da kendi özgün çizgisini bulan bir şair olarak Süreyya Berfe, toplumsal ve tarihsel kırılma anlarından en önemlisi olan savaş olgusunu şiire taşıyarak sanatçının toplumsal sorumluluklarından birini de icra etmiş olur. Özellikle toplumsal temalara ağırlık verdiği dönemlerde Türkiye'yle ilgili olsa da olmasa da dünyanın herhangi bir yerinde gerçekleşen ve Berfe'nin tanıklık ettiği savaş, insani ve vicdani boyutlarıyla şiire taşınır. Sanatın gerçeklikle, edebiyatın sanatla, şiirin siyaset ve propagandayla kurdukları kaçınılmaz ilişkinin bir tezahürü olarak değerlendirilmesi gereken bu şiirlerde Berfe'nin savaş ve militarist anlayışların sebep olduğu trajik neticelerin en büyük mağdurları olan kadın ve çocukların dramını herhangi bir ideolojik kaygı gütmeden şiirsel forma dönüştürmesi dikkat çekicidir. Büyük bir toplumsal sorun olarak savaşın Süreyya Berfe şiirindeki karşılıkları sadece belli bir millete, ülkeye, ideolojiye has kılınmaz. Bilakis özellikle masumiyetin simgesi olarak işlevsel kılınan çocuk imgesi üzerinden ele alındığında trajedi, evrensel ölçütlerde bütün insanlığı kapsayacak şekilde aktarılır. Vietnam savaşının neticesinde ortaya çıkan acıların sadece oradaki bir çocuğa değil, tüm çocuklara işaret etmesi gibi, Kıbrıs çıkartması sırasında hayatını kaybeden askerler de sadece Türk askeri değil, savaşta yaşamını yitiren, ardında hüznün, keder ve yarım kalmış hayatlar bırakan bütün askerleri anlatır. Berfe, şiir serüveninin başlarında toplumcu gerçekçi şiiri anlayışının ortalama hassasiyetlerini göstererek politik refleksle şiir yazmışsa da savaş temalı şiirlerinde ideolojik tercihlerinden çok insani ve evrensel olanı yakalamaya çalışmıştır.

KAYNAKÇA

AROLAT, Osman S. “Devrimci Genç Şairler Savaş Açıyor”. *Ant*, S.153, 2 Aralık 1969: 14-15.

BAŞAT, İsmail Mert. “Mektupla Gelen Yanıt”. *Varlık*, 1254, 2012: 17-19.

BERFE, Süreyya. *Kalfa-Toplu Şiirler*. 2. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009.

CENGİZ, Metin. “Süreyya Berfe Şiiri”. *Gün Ola’dan Seferis’e Süreyya Berfe*. Haz. Enver Ercan. İstanbul: TÜYAP Tüm Fuarcılık Yapım A.Ş. Yayınları, 2015: 219-221.

FEDAİ, Celal. “Süreyya Berfe ile Şiiri Üzerine”. *Hece 98*, 2005: 66-75.

GÜNEŞ, Yaşar. “Süreyya Berfe'nin Şiirlerinde Devrimci Romantizm Sorunu”. *Gün Ola’dan Seferis’e Süreyya Berfe*. Haz. Enver Ercan. İstanbul: TÜYAP Tüm Fuarcılık Yapım A.Ş. Yayınları, 2015: 267-272.

KAYIRAN, Yücel. “Süreyya Berfe'nin Şiirinde Nihlist Toplumculuk”. *Varlık 1254*, 2012: 6-12.

KUL, Erdoğan. “Modern Türk Şiirinde Savaş Karşıtı Söylem”. *Uluslararası Savaş ve Edebiyat Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Cilt I. Sakarya Üniversitesi Basımevi, 2014: 272-294.

KURTULUŞ, Akif. “Böyle Bir Sonu Haketmemiştii”. *Edebiyat Dostları*, S.7, 1987: 2-4.

ÖNER, Haluk. “Yakın Tarihimizdeki Üç Savaşın Cephe Gerisine Etkilerinin Edebi Eserler Üzerinden İncelenmesi”. *Uluslararası Savaş ve Edebiyat Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Cilt I. Sakarya Üniversitesi Basımevi, 2016: 355-362.

ÖZKARCI, Ali Özgür. “Kalfa'nın İhaneti”. *Gün Ola’dan Seferis’e Süreyya Berfe*. Haz. Enver Ercan. İstanbul: TÜYAP Tüm Fuarcılık Yapım A.Ş. Yayınları, 2015: 247-258.

TEMO, Selim. “Halkın Dostları: Hayali Miras”. 2016. <http://agorakitapligi.com/halkin-dostlari-hayali-mirasselim-temo-mesele-sayi10-2007/> (Erişim Tarihi: 10.12.2016)

